

УДК 651.531

В.Г. Ковальчук, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ КООПЕРАТИВ – СИТУАТИВНИЙ ЗМІСТ САМОУПРАВЛІННЯ

Досліджується зміст факторів самоуправління сільськогосподарського кооперативу, їх ситуативна відповідність сучасному етапу реформування АПК.

Ключові слова: самоуправління, внутріколективна взаємодія, економічна культура, економічний, соціологічний розвиток колективу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний стан аграрного виробництва характеризується моніторингом наслідків здійснених правових, організаційно-економічних заходів з реформування виробничих та економічних відносин у галузі.

Предметом аналізу є ступінь реформування власності, формування ринкових виробничих структур, відповідність організаційно-правових форм господарювання завданням раціонального використання ресурсного потенціалу підприємств.

Завданням дослідження є виявлення впливу взаємодії членів сучасних сільськогосподарських підприємств як соціального фактора розвитку форм господарювання в АПК.

Огляд останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Гіпотетично, за логікою реформ, поглиблення процесів реформування виробничих та економічних відносин на засадах приватної власності, корпоративного управління повинно привести до появи нового господарюючого суб'єкта в АПК. Його ознаками повинні бути капіталізація виробництва, динамічність процесу, кваліфікований, економічно і соціально активний персонал, орієнтація на сучасні технології, висока ефективність. Отже, на шляху набуття виробничими структурами цих характеристик повинно досягатися і економічне зростання в аграрній сфері.

Автором цієї наукової концепції є колектив вчених Інституту аграрної економіки Української академії аграрних наук під керівництвом академіка П.Т. Саблука. Проте основні наукові та організаційно-управлінські заходи зосереджені переважно на обґрунтуванні стартових засад реформування – процесах приватизації майна і землі колишніх колективних господарств. Далі, як очікувалося, процес повинен набути динамічного, самодостатнього характеру.

Водночас не можна не помітити існування явищ й іншого, переважно проблемного характеру. Це змушує дещо змінити акценти наукового осмислення стану реальних процесів в галузі і дати відповіді на деякі нагальні питання.

Методологічно виділимо аспект дослідження – вплив ступеня реформування організаційно-правових форм господарювання на зміст виробничих і економічних процесів, показники господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб засвідчити ступінь розвитку реформ в АПК і одночасно сформулювати предмет дослідження, наведемо деякі дані (табл. 1).

Таблиця 1

**Основні форми підприємств в АПК
Кам'янець-Подільського району Хмельницької області**

Тип господарюючих суб'єктів	Кількість	Землекористування, га
Приватні сільськогосподарські підприємства	18	8541
Господарські товариства	26	27744
Сільськогосподарські кооперативи	2	979
Держані сільськогосподарські підприємства	59	1228
Фермерські господарства	54	3099
Інші недержавні підприємства	170	6930

Організаційно-правову форму господарювання змінили 100% колишніх колективних господарств. Найбільш крупними за розмірами землекористування і кількістю працюючих є сільськогосподарські кооперативи і господарські товариства.

Активна зміна форм господарювання і власності відбувалася упродовж 1995-2000 рр. Отже, наступні роки повинні бути стали періодом відносної стабілізації і виявлення організаційно-економічних переваг тих виробничих структур, де найбільшою мірою реалізуються принципи сучасної аграрної політики держави.

Таблиця 2

**Показники виробництва продукції сільського господарства агроформуваннями
Кам'янець-Подільського району у порівняльних цінах 2005 р., млн. грн.**

Показники	Усього		У тому числі			
			рослинництво		тваринництво	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Продукція с.-г. підприємств						
по області	1210,3	1479,2	8681,5	1155,9	341,8	323,3
Кам'янець-Подільський район	85,7	83,7	41,2	49,6	44,6	34,1
Господарства населення						
по області	2698,6	2553,8	1719,8	1615,8	978,8	937,7
Кам'янець-Подільський район	227,3	234,0	159,8	169,2	67,5	64,8

Різні організаційні форми господарювання займають різну питому вагу у валовому виробництві сільськогосподарської продукції.

Дану обставину належить оцінювати неоднозначно: вона є наслідком складного впливу комплексу факторів і вихідною базою для дальшого осмислення і обґрунтування продовження курсу реформ.

Цілком закономірним є те, що найбільшій ефективності досягли крупні агроформування. У цьому зв'язку проявляється певна невідповідність. Найвища ефективність виробництва досягнута у сільськогосподарських кооперативах, тоді як найбільша питома вага валової продукції припадає на підсобні господарства населення.

Як пояснити це явище? Чому становлення крупних виробничих утворень, концентрація виробництва і капіталу, які об'єктивно ведуть до вищої економічної ефективності, в галузі фактично виявилися загальмованими?

Пошуки відповіді на це питання призвели до необхідності поглибленого вивчення розвитку виробничих, економічних і соціальних відносин в сучасних організаційних формах в АПК як механізму їх розвитку.

Оглядовий аналіз внутрішніх процесів в сучасних формах господарювання в АПК об'єктивно вимагає розкрити сутність сучасного зв'язку між поняттями інтенсивності та продуктивності стосовно умов галузі.

Методологічно правильною є концепція, згідно якої інтенсивність живої праці повинна знижуватися за рахунок підвищення інтенсивності використання праці уречевленої (машин, механізації тощо).

Проте в сучасному періоді мова йде саме про зростання інтенсивності живої праці в таких її проявах як запровадження підприємництва, розвиток відносин власності, оптимальна взаємодія працівників в процесі спільної діяльності, включаючи технологічні, економічні, організаційно-управлінські аспекти.

Саме цей напрямок вирізняє зростання соціального фактора як головної рушійної сили у здійсненні реформ, що кваліфікується сьогодні такими категоріями як „людський фактор”, „людський капітал”, „трудова”, „кадровий потенціал” організацій. Причому наголос робиться на забезпеченні не лише професійно-кваліфікаційного рівня працівників (в чому, власне, не було особливої проблеми), а, в основному, на мотиваційних засадах економічно і соціально активної поведінки учасників виробничого процесу.

Сьогодні очевидним є те, що мотиваційний вплив фактора володіння власністю у різних категорій працівників сільського господарства виявився неоднаковим і залежить не лише від рівня економічної культури, але й економічних, адміністративних можливостей потенційних власників.

Це, як показала практика, призвело до суттєвих ускладнень у послідовному розвитку відносин власності як умови формування ефективних організаційно-економічних виробничих утворень в галузі.

Основна маса власників земельних паїв (майнові не варто брати до уваги через їх формальний зміст) на першому етапі була мотивована очікуванням змін, які мала б принести

приватизація. Це спричинило руйнування цілісних продуктивних майнових комплексів і формування дрібнотоварних господарств населення.

Можливостей для подальшої масової виробничої кооперації на рівноважних економічних засадах фактично створено не було, розвиток подальшого процесу реформ не був спрогнозованим.

Сталося так, що засновниками приватних сільськогосподарських підприємств, господарських товариств стала обмежена кількість осіб, переважно керівників і спеціалістів колишніх колективних господарств.

Більш-менш прийнятною формою виробничо-економічної кооперації стала сьогодні оренда земельних паїв. Погодимось, що малопотужний орендодавець (в Кам'янець-Подільському районі середній земельний пай, наприклад, складає 2,32 га ріллі) не може бути активним економічним гравцем і слабо впливає на виробничо-економічні процеси.

Така перспектива не надто приваблює власників, які в змозі обробляти власними силами земельні наділи, що й стало причиною утворення дрібнотоварного сільськогосподарського виробництва.

Очевидно, що ці господарства не можуть розглядатися такими, що відображають прогресивні зміни в системі господарювання. Вони консервують такі негативні явища як низький рівень розвитку продуктивних сил, економічних відносин, соціальної захищеності працівників, технологічності операцій, а, отже, продуктивності і ефективності виробництва.

У цьому зв'язку варто констатувати інший феномен – лідируючу роль в сучасному аграрному секторі зайняли сільськогосподарські кооперативи

Своєрідність ситуації полягає у тому, що, по-перше, кооперативи теоретично розцінювалися як недостатньо ефективні організаційні структури. Наголос при цьому робився на знеособленій формі власності, традиційній, як для колишніх господарств, формі управління.

По-друге, адміністративний вплив з боку органів господарського управління, м'яко кажучи, не рекомендував створювати сільськогосподарські кооперативи. Цим пояснюється їх невелика кількість.

Проте досвід функціонування сільськогосподарських кооперативів змушує звернути на них увагу як на найбільш ефективні в сучасних умовах організаційні утворення в АПК.

Для прикладу наведемо показники виробничої діяльності сільськогосподарського кооперативу „Летава” Чемеровецького району Хмельницької області (табл. 3).

Наведені показники переконливо свідчать про стабільно високий рівень організації і збалансованість усіх ланок господарства. Результатом цього є ефективна виробнича та економічна діяльність. До флагманів сільськогосподарського виробництва в Хмельницькій області належить кооператив „Промінь” с. Мала Клітна Красилівського району, землекористування якого складає понад 6 тис. га, рентабельність виробництва 2009 року досягла 38%.

Таблиця 3

**Виробничі показники сільськогосподарського кооперативу „Летава”
Чемеровецького району Хмельницької області за 2009 р.**

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Всього с.-г. угідь, га	3216	3531	3651	3616
Ріллі, га	3034	3349	3349	3484
Вироблено с.-г. продукції:				
зернові, ц	64890	80599	95930	87162
цукрові буряки, ц	206991	211675	160648	125037
молоко, ц	29673	28158	30954	30000
м'ясо (приріст), ц	2908	3012	2988	2945
поголов'я ВРХ, голів	1850	1678	1715	1688
в т.ч. корів, голів	516	516	545	600
поголов'я свиней, гол.	1273	1017	1008	1056
надій молока на корову, кг	5715	5457	5680	6063
Рентабельність по господарству всього, %	18,1	30,5	38,0	15,1
Середньорічна чисельність працюючих, чол.	550	605	536	582
Середньомісячна заробітна плата одного працівника, грн.	524	597	873	963

Вивчення досвіду, ознайомлення з думкою експертів-керівників цих господарств М.В. Шаповала, Г.В. Терлецької переконує у наступному: реформування галузі не може бути

самоціллю, це відповідальний, складний процес, який вимагає зваженого, вдумливого підходу надійного зворотного зв'язку.

Головною діючою особою здійснюваних перетворень дійсно повинні бути виробничники у своїй масі, а не якийсь міфічний „ефективний” власник.

Усвідомлення складних економічних реалій, формування економічної культури і відповідальності повинні формуватися в рядових власників майнових і земельних паїв поступово, не порушуючи напрацьовані виробничо-економічні зв'язки і пропорції.

Соціальну відповідальність за конструктивне протікання цього процесу повинні взяти на себе органи господарського управління всіх рівнів і, безумовно, керівники господарств. Тоді б не сталося того своєрідного вакууму в сільському господарстві, коли соціальне відчуження, майнове розшарування, недовіра селян до змісту реформ, доповнені економічними негараздами, фактично відкинули вітчизняне аграрне виробництво до неефективних форм його організації.

Висновки. 1. Реформування агропромислового комплексу призвело до повної зміни форм господарювання. Найбільш поширеними організаційними утвореннями в АПК стали сільськогосподарські товариства, приватні підприємства, фермерські підсобні товарні господарства населення, кооперативи.

2. Форми господарювання АПК займають різну питому вагу в обсягах валового виробництва сільськогосподарської продукції. Має місце невідповідність між ступенем реформованості аграрних підприємств і показниками ефективності виробництва.

Не створено організаційно-правових, економічних умов для подальшої кооперації дрібних селянських господарств в крупні продуктивні господарства. Значна частина власників майнових і земельних паїв не реалізують свій економічний потенціал через недосконалий механізм орендних відносин і не є активними учасниками економічних відносин в галузі.

3. Причинами уповільнення реформ є відсутність чіткої концепції подальшого кооперування дрібних селянських господарств як єдино можливого шляху підвищення ефективності виробництва. Досвід кооперативів полягає у тому, що сертифікація майна і землі відродили їх кооперативно-пайову сутність. Це дало поштовх розвитку внутрігосподарської взаємодії на новій економічній основі, що найбільшою мірою відповідає психології сучасного селянина. Послідовне реформування внутрішніх виробничих та економічних відносин на умовах корпоративного управління створює передумови переходу до ринкових структур.

Список використаних джерел

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 6) / за ред. П. Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
2. Завадський Й.С. Менеджмент. Т. 2. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 640 с.
3. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. – Львівський національний університет, Атіка, Ельга-Н, 2000. – 592 с.
4. Селезнев В.В. Основы рыночной экономики Украины: Власть. Право. Предпринимательство. Финансы. Налоги. Маркетинг. Менеджмент. Торговля. Реклама. Преступность. Учебное пособие. – К.: А.С.К., 2000. – 544 с.
5. Проблеми економіки агропромислового комплексу й формування його кадрового потенціалу. Кол. моногр. у двох томах. Т. 2. / за ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева. – К.: ІАЕ. – 2000. – 676 с.

Анотація. В статті досліджуються актуальні питання функціонування форм господарювання в АПК, ситуативне відповідність внутріколективних відносин в сільськогосподарських кооперативах вмісту сучасного етапу реформування аграрної галузі.

Ключові слова: організаційні форми господарювання в АПК, внутріколективні відносини, ситуативний фактор.

Annotation. At article research questions modern stage reform agriculture complex Ukraine, practical agriculture co-operative society, in particular mechanism they inwardly organisation-economic bond serving staff decision problem concentration manufacture economic effectiveness success, conference on deduction agriculture market

Key word: organisation-economic mechanism modern form planned economy development process reform APC.